

САКАЛО О. Є., кандидат історичних наук, доцент

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

НАЦІОНАЛЬНЕ ЩАСТЯ ЯК ПОКАЗНИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Напевно кожна людина хоча б один раз у своєму житті замислювалась над тим, що таке щастя і чи щаслива вона. Нас іноді запитують, чи відчуваємо ми себе щасливими? Коли ми говоримо про щастя, то задаємося одразу кількома питаннями. Що таке щастя? Щастя – це ілюзія чи щось реальне? Чи можливо досягти щастя? Від чого залежить щастя? Зрештою, чи можна виміряти щастя і як це зробити? Якщо над першими у цьому переліку питаннями замислювалася переважно філософи, починаючи ще із часів античності, то над останнім питанням наразі розмірковують представники різних наук, зокрема, й економісти.

Видатний давньогрецький філософ Аристотель визначив щастя як діяльність душі у повноті добродетності. Це найвище благо, до якого прагнуть усі, але у кожного воно своє і щастя однієї людини може відрізнитися від щастя іншої. В етичному сенсі щастя – це стан тривалого задоволення від пережитої насолоди та повноти життя. Із сучасної філософської точки зору щастя – це вище благо, котре доступне людині.

Часто говорять, що щаслива та людина, яка відчуває себе щасливою. І цей стан дуже суб'єктивний. Упродовж останніх 40 років розпочалося чимало експериментальних досліджень щастя, котрі використовували передовсім психологічну методологію та спиралися на результати масових соціологічних опитувань в різних регіонах світу. Було доведено, що на рівень щастя не впливає вік людини, її стать, слабо впливає генетика. Натомість серйозне значення має темперамент і характер. В рамках різних

проектів з'ясовувався рівень щастя людей, які належать до соціальних груп із низьким соціальним статусом та неблагополучних груп: людей з особливими потребами, важко хворих, безхатченків, безробітних та ін. Виявилось, що переважна більшість цих людей попри всі негаразди вважає себе щасливими.

Німецький психолог У. Штаудінгер пише про «парадокс суб'єктивного благополуччя»: люди можуть бути щасливим незалежно від наявності здавалося б очевидних причин для цього. Американські психологи С. Любомирські та К. Шелдон сформулювали так звану «модель пирога». Згідно цієї моделі пиріг поділяється на три нерівні частини, що об'єднують три групи факторів, які впливають на відмінності в індивідуальних оцінках людьми їх власного суб'єктивного благополуччя або щастя. Перша група – зовнішні фактори, які від нас не залежать, умови, в яких нам пощастило або не пощастило народитися і жити. Друга група – фактори, пов'язані зі стійким складом особистості. Є люди щасливі, позитивні за своїм характером, а є люди нещасні. І третя група – це те, що ми з вами створюємо власноруч. Це цілі, які ми ставимо перед собою, це взаємовідносини, які ми вибудовуємо навколо себе.

У ході досліджень було з'ясовано, що вплив цих груп факторів різний і сильно відрізняється від тих стереотипів, що у нас є. Так, наприклад, зовнішні фактори, пов'язані з географічним середовищем, соціальними умовами, освітою, забезпеченістю, обумовлюють лише 10–12 % індивідуальних розбіжностей рівня щастя [5].

Аналізуючи проблему щастя, безумовно виникає бажання поміркувати над вічним питанням: чи в грошах щастя? Тобто, наскільки суб'єктивне благополуччя або щастя залежить від матеріальних чинників. Також цікаво з'ясувати, що впливає не тільки на індивідуальне, а й на загальнонаціональне щастя в цілому. Чи можна це виміряти за допомогою

кількісних методів і які відмінності існують між країнами та цілими регіонами світу відповідно до цих показників?

Останніми десятиліттями в економічній теорії виникає новий напрям – економіка щастя. В рамках цього підходу критикується ВВП як основний традиційний показник економічного благополуччя країни. Натомість розробляються альтернативні показники, які дозволяють проаналізувати розвиток нації з різних сторін. Дослідження у сфері економіки щастя спрямовані на розробку методів кількісного виміру щастя, а також уніфікацію цих показників.

Як ми вже зазначили, тривалий час в економічній науці домінував об'єктивний підхід, згідно якого дохід в абсолютному вимірі розглядався як найбільш адекватний індикатор індивідуального або сімейного благополуччя, а національний дохід (показник ВВП на душу населення) – як індикатор економічного благополуччя країни. Втім, упродовж останніх десятиліть відбулися зміни у розумінні поняття благополуччя. Наразі науковці дійшли висновку, що благополуччя нації визначається не тільки економічними показниками, а також й іншими факторами. Був введений новий показник: «суб'єктивне благополуччя». Економічне благополуччя, що визначається розміром ВВП на душу населення, є лише одним з низки показників, які у сукупності утворюють підсумкову оцінку. Цими додатковими показниками є, наприклад: задоволеність життям, толерантність, свобода вибору та дії, рівень демократизації і патріотизму суспільства.

Сучасні дослідники погоджуються з необхідністю з'ясування зв'язків між об'єктивним показником економічного благополуччя (ВВП на душу населення) та суб'єктивними оцінками населення. Врахування суб'єктивних показників необхідне, оскільки дозволяє краще обрати потрібні напрями економічної та соціальної політики. Також це надає

можливості аналізувати благополуччя населення окремої країни та здійснювати порівняльний аналіз благополуччя населення різних країн.

На сьогодні в світі є кілька проектів кількісного дослідження щастя, серед яких, на нашу думку, виділяються два: Всесвітній індекс щастя (The Happy Planet Index) – комбінований показник британського дослідницького центру New Economic Foundation, який вимірює рівень щастя у країнах світу з 2006 року, та Рейтинг країн світу за рівнем щастя (World Happiness Report) – дослідницький проект міжнародної програми «Мережа рішень стійкого розвитку» при Організації Об'єднаних Націй (UN Sustainable Development Solutions Network), який вимірює показник щастя населення у країнах світу з 2012 року.

Всесвітній індекс щастя – це комбінований показник, який вимірює досягнення країн світу та окремих регіонів з точки зору їхньої здатності забезпечити своїм жителям щасливе життя. Він розраховується за методикою британського дослідницького центру New Economic Foundation спільно із екологічною організацією Friends of the Earth, гуманітарною організацією World Development Movement та групою незалежних міжнародних експертів і випускається раз на два-три роки.

Мета дослідження полягає у тому, щоб показати відносну ефективність, з якою країни використовують економічне зростання та природні ресурси для того, щоб забезпечити своїм громадянам щасливе життя. Науковці зазначають, що у тих країнах, де наголос робиться на розвитку виробництва, а з ним і на економічне зростання, люди, зазвичай, не стають щасливішими, оскільки економічні теорії, що сповідують влади цих держав, не мають нічого спільного із життям реальних людей. Індекс вимірює показники задоволеності жителів кожної країни та середню тривалість їхнього життя у співвідношенні із кількістю спожитих ними природних ресурсів. Економічні показники під час розрахунку Індексу не

використовуються. Остання хвиля цього дослідження охопила 140 країн. Перші три місця за Індексом щастя посіли Коста-Ріка, Мексика та Колумбія, а Україна зайняла 70-е місце [3].

Рейтинг країн світу за рівнем щастя – це міжнародний дослідницький проект, який вимірює показники щастя населення у країнах світу. Дослідження здійснюється діючим при Колумбійському університеті центром «Інституту Землі» під егідою ООН з метою продемонструвати досягнення країн світу та окремих регіонів з точки зору їхньої здатності забезпечити своїм жителям щасливе життя. Перший подібний рейтинг був підготовлений у 2012 році до конференції ООН зі щастя.

Рейтинг враховує такі показники благополуччя, як рівень ВВП на душу населення, очікувана тривалість життя, наявність громадянських свобод, почуття безпеки та впевненість у завтрашньому дні, стабільність сімей, гарантії зайнятості, рівень корупції, а також побічні показники стану суспільства, такі як рівень довіри, щедрість та великодушність. Вагому частину дослідження становлять результати опитувань громадської думки жителів різних країн про те, наскільки щасливими вони себе відчують, що їх проводить Міжнародний дослідницький центр Геллапа, який пропонує респондентам у кожній країні оцінити своє відчуття щастя за спеціальною шкалою. У 2019 році дослідження охопило 156 країн, першу трійку серед яких склали Фінляндія, Данія і Норвегія, а Україна посіла лише 133-е місце [6].

За результатами численних досліджень сучасні науковці дійшли висновку, що рівень щастя залишається стабільним в усіх країнах упродовж багатьох років. Тобто ані позитивні (у тому числі зростання доходів), ані негативні зміни у житті кожної людини не чинили суттєвого впливу на загальний рівень щастя. Так, згідно дослідженню економістів Д. Канемана і А. Дітона, рівень щастя не залежить безпосередньо від рівня доходів. Вони вираховали, що оптимальний рівень річного заробітку у

США у 2010 році становив 75 тис. доларів. Було помічено, що рівень щастя стрімко зростає разом із зростанням доходів до цієї суми. Однак після досягнення позначки у 75 тис. доларів приріст доходів (навіть значний) не призводить до зростання відчуття щастя [7].

Розглядаючи рівень щастя на рівні нації в цілому, була виявлена така закономірність: за умови загального економічного зростання, відносні позитивні та негативні зміни в житті кожної окремо взятої людини врівноважують одна одну, не створюючи зміни у загальному рівні щастя в країні. Якщо у ринковому суспільстві спостерігається диференціація доходів, то щасливим буде відчувати себе лише певна частина людей, які вважають себе відносно багатшими, успішнішими за інших. При цьому абсолютний рівень багатства суспільства (що традиційно визначається розміром ВВП на душу населення) може бути різним, але поки спостерігається диференціація доходів, середній рівень щастя у суспільстві буде сталим. Ця закономірність увійшла в історію як парадокс Істерліна.

Американський економіст і демограф Р. Істерлін з університету Пенсильванії сформулював у 1974 р. за наслідками експерименту закономірність, котра полягає у тому, що рівень багатства країни не впливає на частку людей, які вважають себе щасливими. Істерлін доводив тезу про сталість щастя та його повну незалежність від доходу, спираючись на психологічну теорію «setpoint theory», згідно якої існує певна точка, від якої суб'єктивне благополуччя відхиляється, але повертається до неї, тому, що генетика і темперамент людини чинить опір впливу соціально-економічної політики та соціуму в цілому.

Втім, пізніші наукові пошуки частково спростували твердження Істерліна. Так, наприклад, порівняльні крос-секційні дослідження американського соціолога Р. Інглгарта засвідчують існування змін у рівні щастя у більшості країн, а також демонструють зв'язок рівня щастя з

темпами економічного зростання [4, с. 22]. Економічний розвиток спричинює перехід у суспільстві: від максимізації економічного зростання до максимізації суб'єктивного благополуччя; від суспільства дефіциту або виживання до суспільства безпеки. Але, водночас, існує межа, за якою економічне зростання більше не призводить до значного зростання рівня суб'єктивного благополуччя. За такої ситуації проблема виживання вже вирішена і більше не актуальна й тому у такому суспільстві з'являється значна кількість постматеріалістів, для яких економічні вигоди більше не забезпечують зростання суб'єктивного благополуччя.

За низького рівня економічного розвитку навіть незначний підйом спричинить суттєве зростання рівня суб'єктивного благополуччя та збільшить тривалість життя. Але і окрема людина, і суспільство в цілому досягають певної межі, за якою подальше економічне зростання спричинює лише мінімальне зростання тривалості життя та рівня суб'єктивного благополуччя. Із цього моменту неекономічні аспекти життя стають більш значущими та визначальними для тривалості та якості життя людини. Після досягнення цієї межі найдоцільнішим є зосередження всіх зусиль на підвищенні якості життя населення, а не на прагненні до економічного зростання. Цей зсув пов'язаний із значними ціннісними змінами на індивідуальному рівні: переміщення уваги з економічної та фізичної безпеки на цінності самовираження, що включають участь у громадському житті, свободу думок та якість життя.

Цікаво, що наразі у світі існує поняття валове національне щастя, котре є мірою якості життя, що включає в себе моральні і психологічні цінності, на відміну від валового національного продукту (ВВП). Це поняття було введено у життя як неофіційна державна філософія Бутану у 1972 році.

У Данії, котра стабільно останніми роками входить до топ-3 рейтингу щастя ООН, існує ціла свого роду життєва філософія – хюге (від данського

hygge – благополуччя). Цим словом позначається настрій затишку, благополуччя, задоволеності та комфортного спілкування. На сьогодні хюге вже стала частиною національної культури Данії, так би мовити, її візитівкою [1].

В Україні індекс щастя вимірюється за результатами опитувань КМІС, які проводилися у 2017 і 2019 роках [2]. Показник нашої країни в цілому доволі низький, проте демонструє позитивне зростання – на кінець минулого року 51 % українців вважали себе щасливими і тільки 18 % вважали, що їх особисте життя нещасливе. Таким чином, індекс щастя, склав +33 % проти +8 % у 2017 році.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікінг М. Маленька книга хюге. Як жити добре по-данськи. «Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 288 с.
2. Україна демонструє зростання індексу щастя на фоні його стабільності у світі. URL : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=913&page=1>.
3. Всемирный индекс счастья (The Happy Planet Index). URL : <https://gtmarket.ru/ratings/happy-planet-index/info>.
4. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. М. : Новое издательство, 2011. 464 с.
5. Леонтьев Д. Что такое счастье? URL : <https://postnauka.ru/faq/67173>.
6. Рейтинг стран мира по уровню счастья (World Happiness Report). URL : <https://gtmarket.ru/ratings/world-happiness-report/info>.
7. Kahneman D., Deaton A. High income improves evaluation of life but not emotional well-being. URL : <https://www.pnas.org/content/107/38/16489.full>.